

*Калачевська Л.І.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції,**Сумський національний аграрний університет*

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. Досліджено та охарактеризовано розвиток генезису інновацій, їх формування представниками різних економічних течій та сучасними економістами. Здійснено ретроспективний аналіз етапів формування та розвитку інновацій. Обґрунтовано необхідність розвитку кредитно-банківських та фінансових установ як важливих елементів інноваційного розвитку інфраструктури сільських територій.

Ключові слова: генезис та еволюція теорій інноваційного розвитку, сільські території, інноваційний розвиток, інфраструктура.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення свідчать, що сучасні орієнтири розвитку сільських територій нашої держави потребують використання нових інноваційних підходів для забезпечення можливості ефективного розвитку економічних відносин. Світова фінансово-економічна криза нагадала про те, що зміни в сільському господарстві на відміну від інших сфер мають системний вплив на інші галузі економіки. Сільське господарство охоплює всі території та сфери життєдіяльності людей, пов'язані не лише з аграрним виробництвом. Загострення останнім часом становища на світовому продовольчому ринку, пов'язане із збільшенням попиту на продукти харчування в глобальному масштабі, викликало значне зростання цін на сільськогосподарську продукцію, вимагає конструктивного вирішення проблем технологічної та інфраструктурної інноваційної модернізації аграрного сектора економіки, а особливо сільських територій.

Інновації існують багато тисяч років та здійснюють суттєвий вплив на розвиток кожного суспільства. В останнє століття в умовах глобалізаційних змін інновації стали провідним каталізатором досягнення конкурентоспроможності на внутрішніх та закордонних ринках. Ураховуючи вищезазначене, провідні наукові школи приділяють значну увагу вивченню інновацій та інноваційному розвитку як важливому фактору економічного зростання.

Сучасна економіка досягла рівня, коли її подальший розвиток пов'язаний із переміщенням конкурентної спроможності країн з рівня матеріального виробництва на рівень уміння бізнесу у співпраці з державою формувати умови, за яких підприємці та менеджери різних величин віддають свої переваги стратегічному, концептуальному мисленню. В основі цих переваг лежить їх розуміння і прагнення бачити і реалізовувати принципово нові бізнес-ідеї. Розвиток інноваційної діяльності стає одним із найголовніших завдань учасників ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі економічного спрямування проблемі генезису теорій інноваційного розвитку сільських територій приділяється значна увага. Зазначеним питанням присвячено багато праць таких учених, як: П.Д. Шаповал [1, с. 74–75], О.І. Павлов [2, с. 30–37], В.П. Славоу [3, с. 69], В.В. Бойко [4, с. 196], М.Й. Малік [5, с. 6–7], В.М. Заяць [6, с. 68], П.Т. Саблук

[7, с. 52–53], К.І. Якуба [8, с. 116]. Проблеми інноваційних процесів, можливостей та необхідності їх запровадження на сільських територіях знайшли своє відображення у працях провідних таких вітчизняних учених, як: О.А. Белевят [9], В.В. Бойко [4], О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.В. Юришин [10], О.Г. Булавка [11], Л.М. Газуда [12], В.С. Дієсперов [13], В.М. Єрмоленко [14], В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков [15]. Водночас, ураховуючи сучасний динамічний розвиток, дана проблематика потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні генезису теорій інноваційного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначена проблематика має своє відображення і в економічних теоріях, де можна виділити кілька підходів до її дослідження. Так, меркантилісти, досліджуючи проблематику продуктивності праці як основи розвитку суспільства, значну увагу звертали на підвищення її ефективності за рахунок технологічної модернізації виробництва. Представники цієї школи виступали прихильниками формування інноваційного підприємництва, в якому вбачали джерело формування та розвитку конкурентоспроможності виробництва. Фізіократи обґрунтували, що вільна конкуренція і підприємство здатні зміцнити економіку країни шляхом якісного перетворення у сфері виробництва на інноваційній основі. При цьому підприємець розглядався як винахідник, що володіє не тільки капіталом, а й знаннями, інформацією та інтелектом. Лише їх пропорційне поєднання дає змогу отримувати бажані економічні та соціальні результати, забезпечити розвиток територій, де проводиться господарська діяльність.

Основи механізму інноваційного розвитку були закладені ще в концепції суспільного відтворення К. Маркса. Виходячи із цієї концепції, інноваційний розвиток слід розуміти як результат взаємодії виробничих відносин та продуктивних сил, тому інновації стають фактором, що визначає формування виробничих відносин за допомогою розвитку продуктивних сил. Економічний підйом кожної країни пропорційно залежить від швидкості та послідовності впровадження інноваційних розробок.

У неокласичному підході простежується більш докладне вивчення знань і підприємницьких здібностей, які розглядаються на рівні з факторами виробництва у вигляді своєрідної форми капіталу. Представники неокласичного напрямку зазначають, що економічне зростання невіддільне від технічного прогресу. У рамках даного напрямку була розроблена теорія формування джерел економічного зростання, в якій вводиться поняття екзогенного, тобто зовнішнього, інноваційного фактора. При цьому доводиться, що на результати виробничого процесу істотний вплив мають не тільки продуктивність праці та капітал, а й інші чинники зовнішнього середовища, а саме науково-технічний прогрес [18, с. 165].

Значні напрацювання щодо інновацій та їх ролі у суспільстві відображені у працях Г. Менша, який розділив інновації на

базисні та поліпшення. Вчений визначив взаємозв'язок між природою економічних циклів і циклічним характером появи базисних інновацій. На його думку, базисні нововведення нерівномірно розподілені в часі та виникають у момент «технологічного пата». Водночас базисні інновації зумовлюють циклічний розвиток.

Основою підходу інституціонального напрямку є теорія інституційних змін, яка спрямована на вивчення впливу зовнішніх факторів на економічні процеси. Серед основних концепцій і теорій цього напрямку можна виділити теорії постіндустриального суспільства: «технократичного детермінізму» (Дж. Гелбрейт), «інформаційного працівника» (П. Друкер), «третьої хвилі» (Е. Тоффлер), інституціональних і еволюційних змін (Д. Норт). Відповідно до вище перерахованих економічних концепцій, позитивні еволюційні зміни відбуваються лише за умови інноваційного розвитку та модернізації виробничих потужностей. При цьому необхідним є рівномірний розвиток усіх складників, починаючи від рівня підприємств і закінчуючи розробленням національної державної інноваційної стратегії.

Опрацювання літературних джерел дає підстави стверджувати, що генезис теорії інноваційного розвитку найбільш повно розкритий у працях провідних науковців: Й. Шумпетера, Б. Твіса, М. Портера, Ф. Фон Хайека, Н.Д. Кондратьєва, П. Сорокіна, Г. Менша та ін. (табл. 1). Узагальнюючи їхні дослідження, можна відзначити таке: інноваційна економіка

розглядається з позиції історичного розвитку суспільства як нова суспільно-економічна формація, в основі якої лежить соціально творча людина.

При цьому наука є провідною базою економічного розвитку. Використання наукових розробок та сучасних технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства є необхідною передумовою досягнення високих економічних та соціальних результатів.

Уводячи в науковий обіг поняття «інновації» і даючи його характеристику, Й. Шумпетер виокремив декілька напрямів реалізації інновацій:

1. Впровадження нового продукту, з яким споживач ще не знайомий, або нового рівня якості наявної продукції, яка задовольняє широкий спектр потреб покупців.

2. Впровадження нових методів виробництва, які або ґрунтуються на наукових відкриттях, або можуть являти собою новий спосіб комерційного використання продукту або сировини.

3. Відкриття нового ринку, на який ще не заходила певна галузь виробництва деякої країни, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні.

4. Захоплення нового джерела сировини або напівфабрикатів, що дає змогу знижувати собівартість та отримувати переваги на конкретному ринковому сегменті.

Таблиця 1

Генезис теорії інноваційного розвитку в працях провідних науковців

Дослідник	Основні положення
Й. Шумпетер – основоположник теорії інновацій	Акцентував увагу на економічних інноваціях, асоціюючи їх тільки з промисловістю; розділив поняття «винахід» і «нововведення» з відповідною характеристикою кожного з них; стверджував, що динамічні зміни в економіці відбуваються завдяки підприємцю-інноватору; підкреслював, що вихід із глобальної циклічної кризи можливий через стимулювання базисних інновацій
Б. Твіс – дослідник нововведень	Досліджував чинники, від яких залежить успішність перетворення винаходів у нововведення; вивчав ефективність та специфіку запровадження інновацій у різних галузях економіки, у тому числі й у сільському господарстві
М. Портер – розробник теорії конкурентних переваг	Співвідносив конкурентні переваги компанії та її здатність до проведення й упровадження інновацій; стверджував, що організація інноваційного бізнесу є ключовим чинником успіху в глобальній конкурентній боротьбі
Ф. Фон Хайек – розробник концепції «розсіяного знання»	Розвивав і обґрунтовував тезу про принципову обмеженість наукового знання, оскільки будь-яка інформація про систему гірше і бідніше тієї, яка в ній циркулює; обґрунтував невизначеність умов інноваційного процесу; довів закономірність: більше шансів на розвиток спонтанних процесів науково-технічного розвитку в тих державах, де менш жорстким і централізованим є державне управління та контроль використання наявних ресурсів
Н.Д. Кондратьєв – розробник «теорії довгих хвиль»	Виявив циклічність чергування змінюваних фаз у промисловому виробництві; довів множинність циклів; розробив моделі циклів з урахуванням чинників внутрішнього та зовнішнього впливу
П. Сорокін – засновник теорії «інноваційного соціокультурного розвитку»	Виявив різні типи культури в суспільстві; довів, що переважання одного з них зумовлює характерні риси суспільства, країни, цивілізації; обґрунтував взаємозв'язок між культурним розвитком та залученням інновацій і переходом до нових технологічних циклів розвитку
Дж. Бернал – дослідник нововведень	Обґрунтував кореляцію між науковими, технічними та соціальними нововведеннями; довів, що періоди розквіту науки зазвичай збігаються з періодами посилення економічної активності, технічного прогресу модернізації виробництва
Г. Менш – розробив S-модель інвестицій	Увів поняття технічного пата, вихід з якого неможливий без інновацій; стверджував, що інноваційний розвиток відбувається після фази депресії, яка стимулює до модернізації та пошуку неординарних ідей; сформував та описав життєвий цикл технологічного укладу
С. Кузнець – розробник моделі «епохальних інновацій»	Сформулював ознаки економічного зростання, серед яких провідні позиції належать таким чинникам, як: стабільне зростання національного продукту, технічний прогрес, ідеологічні та інституційні зміни; довів, що епохальні інновації лежать в основі переходу на іншу стадію розвитку виробництва

Джерело: систематизовано автором за даними [16, с. 316–317]

5. Заняття монопольної позиції через створення трастів та отримання контролю над ринком у певному регіоні [17, с. 2].

Й. Шумпетером було закладено фундаментальні основи теорії інновацій, особливо технологічних і соціокультурних. Найбільш повний опис інноваційних процесів був представлений у роботі «Теорія економічного розвитку» (1912 р.). Автор трактував інновації як нові комбінації змін у розвитку, що сформувалися внаслідок підприємницької діяльності [18, с. 115].

Апробуючи концептуальні положення теорій Й. Шумпетера, питаннями інновацій та їх впливом на розвиток промисловості та сільського господарства почали цікавитися й інші науковці. При цьому їх погляди трансформувалися залежно від історичного періоду та змін, які відбувалися. При цьому етапи формування та розвитку інновацій можна розділити на три часові проміжки: перший – кінець XIX ст. – 30-ті роки XX ст.; другий – 40-ві роки – середина 70-х років XX ст.; третій – кінець 70-х – 90-ті роки XX ст. (рис. 1).

Водночас, ураховуючи значні затрати на розроблення інноваційних продуктів, використання їх на практиці відбувалося досить повільно. Особливо це актуально для аграрного сектора економіки, який не міг конкурувати з промисловістю по темпах залучення інноваційних розробок.

Лише на третьому етапі формування та розвитку інновацій (кінець 70-х – 90-ті роки XX ст.) значна увага приділялася взаємозв'язку інновацій з економічним ростом, що сприяло більш ширшому запровадженню інноваційних розробок у виробничий процес.

Для цього періоду характерним є те, що дослідники інновацій поширили їх не тільки на технологію та економіку, а й на інші сфери життя суспільства, включаючи науку, політичне

і соціальне життя, культуру, етику, релігію. Значні напрацювання з вивчення інновацій здійснено у роботах А. Шлезінгера, який уводить поняття циклічності інновацій як джерела прискореного економічного зростання.

Виокремленими у процесі опрацювання літературних джерел, домінуючими ознаками розвитку теорії інновацій є: дослідження сутності інновацій та їх ролі в економічному розвитку (перший етап); дослідження функцій управління інноваційною діяльністю (другий етап); перехід до розуміння системності інновацій та взаємозалежне дослідження технології, економіки і суспільства (третій етап). У цьому полягає головна закономірність еволюції теорії інноваційного розвитку.

Аналізуючи процеси, що відбулися в аграрному секторі економіки у XX – на початку XXI ст., можна виділити п'ять етапів розвитку технологічного рівня світового сільського господарства: механізація (1930–1950 рр.), хімізація (1960–1970 рр.), біотехнологія (1970–1980 рр.), техніко-технологічний (1980–2000 рр.) та високих технологій (2000 – до н. д.). Для перших етапів характерним було негативне ставлення до науки і наукових досягнень із боку більшості працівників матеріальної сфери, їх безініціативність була пов'язана, перш за все, з відсутністю прямого інтересу як керівників і фахівців, так і рядових працівників до інноваційних продуктів, оскільки результати їх використання проявляються лише через певний час. Повільне запровадження інновацій також було спричинено відсутністю розвинутої кредитно-банківської та фінансової сфер, що є характерним і для сучасного етапу розвитку вітчизняного аграрного сектора.

Висновки. Аналіз сучасних теоретичних підходів до інноваційного розвитку та функцій управління інноваціями на

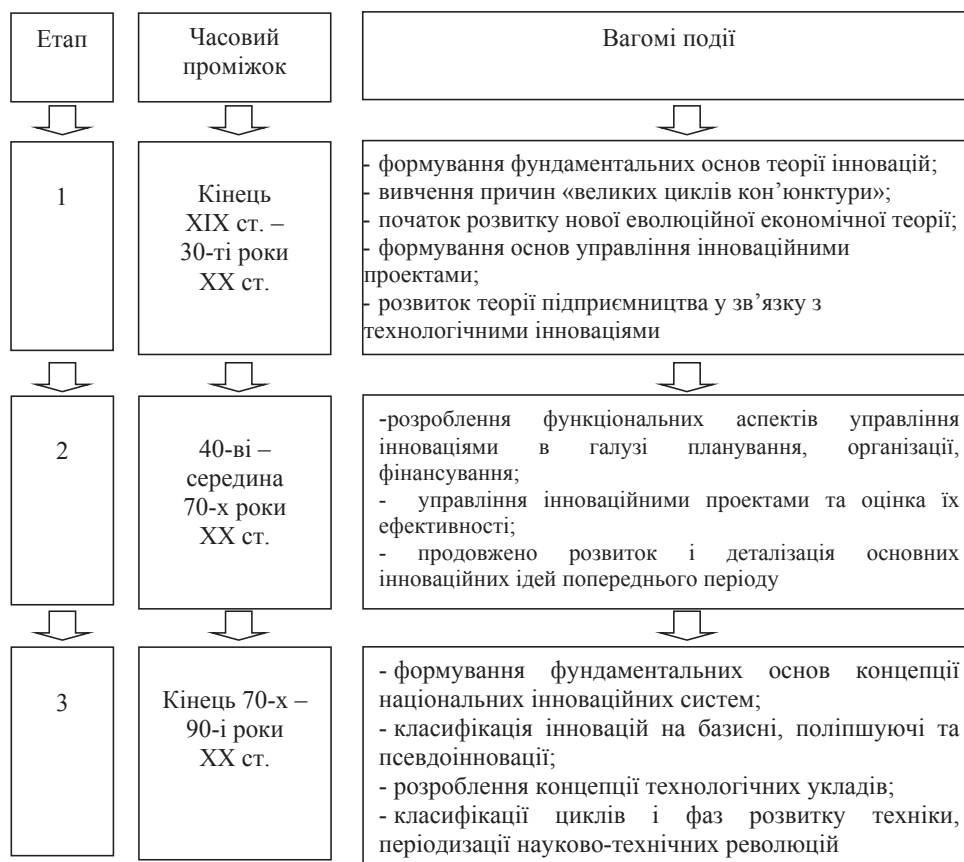

Рис. 1. Ретроспектива етапів формування та розвитку інновацій

Джерело: систематизовано автором на основі [16]

сільських територіях, дає змогу узагальнити таке: по-перше, переважна більшість пропозицій належать до системи сталого розвитку сільських територій у цілому; по-друге, конкретні пропозиції стосуються питань забезпечення необхідного фінансування програм розвитку сільських територій, зростання рівня добробуту сільського населення, збереження й удосконалення системи сільського розселення, необхідності врахування природних умов та екологічного стану, зростання темпів житлового будівництва й удосконалення інженерної інфраструктури; по-третє, недостатньо пропозицій, акцентованих на дослідження факторів, що впливають безпосередньо на модернізацію інфраструктури сільських територій та її окремих елементів.

Проведене дослідження еволюції теорії інноваційного розвитку та функцій управління інноваціями дає змогу констатувати, що сучасна аграрна політика повинна бути спрямована на стабілізацію негативних тенденцій і забезпечення умов позитивної динаміки розвитку сільських територій, які виступають основою для виведення сільського господарства з кризи, задоволення потреби населення у вітчизняних продуктах харчування, формування експортних партій продукції. При цьому ніякі напрями державної політики не можуть бути реалізовані без відповідного фінансового забезпечення, яке служить головним інструментом державного регулювання, тому розвиток елементів інфраструктури сільських територій визначається наявністю фінансування. Наявність і рівень розвитку необхідних кредитно-банківських та фінансових установ – важливий фактор інноваційного розвитку інфраструктури сільських територій. Саме ці інститути можуть забезпечити своєчасне фінансування запланованих заходів щодо вдосконалення інфраструктури.

У процесі опрацювання літературних джерел з еволюції теорій інноваційного розвитку та функцій управління інноваціями виокремлено три етапи розвитку теорії інновацій: у період першого відбувалося дослідження сутності інновацій та їх ролі в економічному розвитку; для другого характерним було дослідження функцій управління інноваційною діяльністю; третій етап характеризується переходом до розуміння системності інновацій та взаємозалежне дослідження технології, економіки і суспільства. Доведено, що однією зі сфер, де інновації найбільш затребувані, є аграрний сектор економіки, для якого характерним є значне залучення інноваційних розробок у сільськогосподарське виробництво та інфраструктурне забезпечення.

Література:

1. Шаповал П. Сільськогосподарський регіон у системі управління розвитком економіки / П. Шаповал // Вісник УАДУ при Президентові України. – 2002. – № 4. – С. 72–76.
2. Павлов О.І. Сутність теоретичних засад руралістики: понятійно-категоріальний апарат / О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2016. – № 5. – С. 30–37.
3. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В.П. Славов // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 9. – С. 68–71.
4. Бойко В.В. Загрози функціонуванню господарського механізму розвитку сільських територій: структурно-функціональний аспект / В.В. Бойко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 8. – С. 195–204.
5. Малік М.Й. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України / М.Й. Малік, Л.В. Забурачна // Економіка АПК. – 2015. – № 8. – С. 5–14.
6. Заяць В.М. Підприємницька модель сільського розвитку / В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2015. – № 11. – С. 67–78.

7. Саблук П.Т. Наукові (економічні) центри розвитку сільських територій в управлінні аграрною економікою / П.Т. Саблук, Л.І. Курило // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 51–56.
8. Якуба К.І. Трудовий потенціал сільських територій / К.І. Якуб // Вісник аграрної науки – 2008. – № 3. – С. 115–119.
9. Белевят О.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій в умовах транзитивної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / О.А. Белевят. – Миколаїв, 2010. – 20 с.
10. Бородіна О.М. Сільська громада та соціоекономічний розвиток села / О.М. Бородіна, І.В. Прокопа [та ін.] // Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір. – К., 2012. – С. 178–213.
11. Булавка О.Г. Суцільна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій / О.Г. Булавка // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 77–80.
12. Газуда Л.М. Активізація транскордонного співробітництва сільських територій у контексті процесів інтеграції / Л.М. Газуда // Економіка АПК. – 2015. – № 12. – С. 77–87.
13. Дієсперв В.С. Сільські громади та адміністративно-територіальна реформа / В.С. Дієсперв // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 56–63.
14. Єрмоленко В.М. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» / В.М. Єрмоленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/7490/1/10evm.pdf>.
15. Залізко В.Д. Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України / В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков // Економіка України. – 2016. – № 1. – С. 19–34.
16. Стегней М.І. Стратегічні важелі та орієнтири екологічно сталого розвитку сільських територій / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6. – С. 316–321.
17. Основні положення теорії інновацій Й. Шумпетера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/44986/investuvannya/osnovni_polozhennya_teoriyi_innovatsiy_shumpetera.
18. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; предисл. В.С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.

Калачевская Л.И. Генезис теорий инновационного развития сельских территорий

Аннотация. Исследованы и охарактеризованы развитие генезиса инноваций, их формирование представителями различных экономических течений и современными экономистами. Осуществлен ретроспективный анализ этапов формирования и развития инноваций. Обоснована необходимость развития кредитно-банковских и финансовых учреждений как важных элементов инновационного развития инфраструктуры сельских территорий.

Ключевые слова: генезис и эволюция теорий инновационного развития, сельские территории, инновационное развитие, инфраструктура.

Kalachevska L.I. Genesis of theories of innovative rural development

Summary. The genesis of the theories of innovative development starting from the postulates of the classical school of political economy and concluding with the ideology of modern theory of innovative development is investigated in the article. Hindsight analysis of the stages of formation of innovation development is carried out. In the course of the investigation the author substantiated the necessity of developing moneyed corporations and monetary institutions as important elements of the innovative development of the infrastructure in rural areas.

Keywords: genesis and evolution of the theories of innovative development, rural areas, innovative development, infrastructure.